

մէջ գարերու կարգաւ (44—73) կը խօսի, հայ պատմաբորութեան նկա քա ք բ ա կ ա ն ի վ լ ա յ, ժամանակի ուգուն եւ հեղինակներու անհատականթեան ուշադիր ըլլալով։ Յետոյ կ'անցնի բառն նիւթին, որ է դրբն երկորդ մասին (74—280). Օսար լեզուի թարմ շեշտերու տակ որչափ անուշ կը հնան հսկյացնին Հայկայ, Արամայ, Սրբյի եւ Անգեղ Տաղապարագաւ (75—84). Յետագայ էջերը կարգաւ կը ներկայացնեն Սահակ Բագրատունուոյ, Տիգրանի, Վաղարշակի, Երուանդայ, Արտաշեսի պատմակ ան տիպերը, Արեգիրը (268—280) կը ներկայանան մեղի տիպեր այլւայլ վիճակի վերաբերող անձնաւորութիւններու։ — Թագուորի, իշխանի, եկեղեցականի եւ կնոջ, ինչպէս կը կարդանք մեր պատմագիրներու մէջ։ Ամենն վիզը (281—287) գործ ածուած մատնագրական եւ բանասիրական դրեխրու ցուցակ մը։

Գեղարուեստից գրական ճիշդին մէջ ուրեմն, այս գրին չնորդիւ՝ մեր հին մատենագրութիւնն ալ այսուհետեւ կրնայ տեղ մը գրաւել, վասն զի ճաշակի մազնեւը կրցած է ժողվել այն հին էջերու մէջն գեղարուեստի ոսկիհատերը Այսուհետեւ կրնանք մեր ուսանողութեան եւ օտար գրականութեան ներկայացնել մեր նախնեաց այս ոսկեգուզը, զոր ժրացնա արուեստաւորը՝ կազմոծ եւ այնչափ բարեձեւ ըրած է իւր էջերուն մէջ։

Ինչպէս իրեն ընունվեան ինչնին կը բերէ Հեղինակ պատմանթիւնը չիր կնոնի զանց առնուր, բայց տարած է այնափ խնամք, որ Այսոյ պատմութիւնը Նոր յօրինուածի մէջ զբեմէ վերստին կազմած է, ըմբռնելի ընելու Համար, մանաւանդ օտարերու, իւր հերոսները։ Այս յաւանք, որ — եւ այս յշյին դէմ է՝ միայն լեզուն որ օտար է — կը յուսանք որ մեր ժողովուրդը շատ աւելի բերկանուով պիտի կարդայ իր ոզգին պատմութիւնը ինչպէս որ Պ. Յշմանիսեան կ'ընծայէ, քան սովորական դասագրերէ, վասն զի հոն՝ նաև գեղարուեստի շնորհն զգեցած է եւ պատմաւարաւանական լուսարանութիւնը գտած։ Անշագիր ընթերցողը պիտի տեսնէ որ հայրենասէր Հեղինակը, ուանց պոտացող ձգտում ցոյց տալու անհայացն զատագովութիւն մը գրած է Հայուն կրթական տաղնդիմն, երկիր վրայ օգտակար տարք մ'ըլլալուն, գյութեան տիպիչ իրաւունք մ'ուսենաւ լուն։ արգելն երեք հազար տարուան գյութեանը կուռ փառ կ'այս ամենուն, ըստ որում

հանձնարը, կորովն որ կրթութիւնը կը տեւէ, իսկ ապիկարը պայքարի չի տոկար։ Ուրու համար կը համարձակինք զերմապէս յանձնարարել, որ ամէն հայ կարդայ այս դոքերը, վասն զի ամէն հայ կինայ շահէն։ Իր նախնեաց ափարաները կենդանի տեսնելով աշաց առջեւ, ճանշաւալով թէ “Մեծ երը եւ թէ ցած” անհատակերը, որոնք մեր ճակատագիրը պատրաստած են երեմն եւ կրնայ սորվիւ։

Հ. Ս. Ծիլաթօնն

Հայ աշուղներ, ժողովրդական հայ երգիշներ եւ տաղասացք։ Հաւարեց ՏՌՈՒՏԸ ԾՊ. ՊԱՅԵԽՆ; Հասոր Բ. ԽԱ-
ՄԵՐ, տպ. Մատուրեան, 1914, 8°, էջ 240։ Գիր 10 դր։
— 250 ֆր։

Աշխատութեանս Ա. Հասորի Հրատարակութեան տոթին ներկայացուցած էինք մեր ընթերցողաց պահեան Արքազակի ձեռնարկութեան երգերը, Համար Ըն. 1911, էջ 760—763։ Իրեք տարուց ընդհատութենէ ետքը լոյս կը տեսնէ Բ. Հասորը, որ կը բօվմանակէ իր մէջ Բ. եւ Գ. Նշանադրերովն սկսեալ այսուշ տաղասացներն (Բարացնա—զրիգոր Պահաւունի) (Գրիգորներու մէկ մասը կը մեայ Գ. Հասորին), ընդ ամենը 37 երգիւ (թ. 52—89)։ Ընդարձակ տեղ բռնած են ուրու Բերելուն († 1881), էջ 10—29։ Գ. Ա. Կ. Կայազ-Ա. էջ 44—63։ Գ. Ա. Կ. Կայազ-Ա. էջ 75—97։ Գ. Է. Է. Անդրեյով, էջ 99—151։ Գ. Է. Է. Է. Պարիսեն-Ա. էջ 151—176։ Գ. Է. Է. Է. Պարիսեն-Ա. էջ 192—202։ Գ. Է. Է. Է. Պարիսեն-Ա. էջ 202—216։ Գ. Է. Է. Է. Պարիսեն-Ա. էջ 217—235։

Հաս ալ նյու ծրագրի հետեւած է հաւա-քին, ինչպէս կազմած էր Ա. Հասորը։ Այնպէս որ նյոյն առաւելութիւնք եւ նյոյն պակասութիւնք զորս դիմեցինք տառալոյն վրայ, կը տեսնենք հաս ալ։ Բայց բազմալիք էր որ աշխատասէր հաւա-քինի և սպաս շանեսէր եղած դիմուութիւնք, որոնք միայն գործոյն կատարելութիւն եւ բանափական նշանակութիւն պիտի ասն, թէեւ կը լուսի թէ Տօ gustibus non est disputandum.

Բաղաջանի էր յատկապէս որ գոնէ մէն մի հնագյուն տաղի քով Նշանակուեր աղքիւրն, ուսուկից քաղուած է (2եռագրին թիւը¹) եւ արուեր երկու խօսքով պատմառն, որով այս կամ այն տաղասացի կը վերագրուին տաղերը (Տավրուիութիւնն ձեռնութիւն ձեռագրաց մէջ եւ այլն)։ Բանասի-

¹ Ամում գերարթեան համար ընդունուած է այս կետը նշանակել քովն մը, զոր օրինակ Ա. Յ. Առնց համառու բացարարութիւնն յառաջբաննի կամ վերջաբաննի մէջ անդամ մ'ընտ գրան կրնայ արուել։

րական այս համեստ պահանջն ու գործոցն ժառագիրականութեան կրնայ վասել եւ ու ալ նիւթակն գժուարաւմբին պատճառել. Հաւակուակեն կարդարացընէր հաւաքչն ընթացքը: Ասոր բացակայութեան պատճառաւ բանասեր ընթերցողն կը մասնուի յաճախ տարակցյաներու եւ մասձ մանց, թէ ինչ հիմամբ օրինակի համար Գրիգոր Պահաւունոյ վերագրուած է էջ 237: "Կայ կոյսն ի յայրին . . . , տաղը, որ այլուստ լու յայսի է թէ Կոստոնէն Սրէն քնարէն է (Հմմո. Կանայեանց՝ Ցուցակ հայերէն Զեռագրաց Ներսէնեան հոգ. Դպրոցի, էջ 12ր. Կոնքիր՝ Catalogue of Armenian manuscripts in the British Museum, էջ 113ը ևայշն): Դարձեալ Գրիգոր Պահաւունոյ ընթացքն է (էջ 239): Նոյն Սրէն Կոստոնէն՝ "Ով զարմանալի Խորհուրդ ոյս մեծ յայտնեալ, տաղը (Հմմո. Վերցիշեալ տեղըրց): Գրիգոր Կարեկացոյ ընծայուած է "Գովլեստ բերկուանաց Հրճուողական Շնչամբ . . . , տաղը որ Յ-ի. Պաւու Վարդապէտին է (Հմմո. Քերլինի հայերէն Զեռագրաց թ. 67, թղ. 176ա. անդ թ. 101, թղ. 41ա. Անեստիկի Տաղարան Ա. էջ 142, գ, էջ 25 եւայլն. Ան Երևանցէմ 1867, էջ 45—46): Գրիգոր Կարեկացոյ անհարազատ կ'երեւայ նաեւ էջ 231: "Զի՞ն արդիւնատիրով վայելատիրի կային . . . , որ ինչպէս Հանդ. 1912, էջ 764 Տաղարինք, պայտը Յանձնաւէկ կ'ընծայուի: — Հակառակէն էջ 238: "Մաղլի պայծառ ծովային: Տաղը Գրիգոր Պահաւունոյ կը տրուի, որ ինձ ծանօթ 5 ձեռագրաց մէջ անսանն է:

Այս ամենուն համար Հաւաքչն հիմ մ'ունեցած ըլլալու է, որուն արժէքն սակայն չենք կրնար գատել: Բայց այն ալ տասոյդ է որ Հաւաքչն պարզ ենթադրութիւնն ալ երբեմ ուղղութիւն տուած է, զըր օրինակ "Գանգատ ունիմ ասել քեզ, . . . էջ 193 Մանեսակի մէկ ձեռագրի համեմատ վերագրած է Գրիգոր Երեքտինի, որ ուղղել է, մինչ Ա. Հատորին մէջ (էջ 274) ընծայուած էր Գրիգոր Արթուռ Սեբաստացուց:

Ա: Հատորն մատենախօսելու ժամանակ նկատած էինք որ Հաւաքչն անծանօթ մացած են կարգ մը կարենոր արգիրներ, ի մէջ այլց անմատչելի մնացած է իրեն Յու. Յէր-Յանձնեանց Պատմութիւն Նոր-Զուլույու, Նոր-Զուլու 1889, ուսկից կրնար տեղեկանալ ինչ ինչ Ժ. գարու աշուղ Բայկը օրմի (այսպէս կարդաՊալեանի, էջ 5, բայցը-օղլին) մասին եւ անոր

երկու տաղերուն (Հրտ. անդ, Ա. էջ 257—266): Այս այս պարտգայի շնորհիւ հոս ալ շատ տկար են ինսագրական գծերը, այս իսկ քիչ շատ ուսումնասիրուած տաղասացներու կեանքն: Այսպէս Գրիգոր Ալղթամարցուց (էջ 99): Վերջնոյս անուսմբ հրատարակուած է հոս 20 տաղ, մին՝ "Ամէն տուաւու եւ լսու, երեք Խմբագրութեամբ (էջ 102—105, 149): Այս թուու մէջ կան տաղեր ալ, որոնք տուալին անգամ հոս կը հրատարակոււն (Անեղին ուսանոր, էջ 106. Գանձաւ տոնեմ սիրով քեզ, էջ 111—112, դու եւ յեղեմայ դրախտէն, էջ 121—122, դովեմք զվայշ արի, էջ 144. Տեսայ զիմ հոգ այս հոգին, էջ 145—149) տուալին շորսը ծանօթ էր ինձ արդէն մեր ձեռագիրներէն եւ արդէն մասամբ տպագրուած "Գրիգորի կաթ. Ալղթամարցի եւ իւր Ասպեկը, աշխատավութեանս մէջ, որ ընդ մամուլ է: Ճառ գգալի է՝ մանաւանդ հոս՝ աղջերաց մասին լուսթիւնը, յատկապէս Ամէն ուսուու եւ լսու, Պարուն է իցովից եւ Ցուոյ վէր հոգիոյ հոգին աղջերու մասին. առաջին Երկուը ինձ ծանօթ բոլոր ձեռագրաց մէջ միշտ մասնուն են եւ այլեւայլ խմբագրութեամբ. ուստի եւ եթէ Հաւաքչն իւր ձեռագրաց մէջ սառուցիւ տեսած է Ալղթամարցու անուսը, այս նկատմամբ կարեւոր լցու կը սփռուի Անեղին տողը որ ինձ անծանօթ էր այլսում՝ եթէ Գրիգոր Ալղթամարցու Պարագատ գրաւածն ըլլար, շատ մեծ կուռան պիտի տառայէկը մեղի մընի կարելու շահապէտ Քոչչալի ինդիրտաւոր անձնաւորութեան եւ քառեանին ծագման մասին. բայց ինչպէս 31 Մայիս թղթով կը յայսոնէ ինձ Արբազն Պայման, այս ալ Անձագրութեամբ վերագրուած է Գրիգորիի, մինչ ձեռագրին մէջ անսանն կը գտնուի: Այս ամենուն վրայ տես մեր Անեղինը իւշեալ աշխատավութեան մէջ:

Կը կրկնենք, որպէս զի Պալեան Արբազնի այս աշխատավութիւնը բանասիրական արժէք ստանայ, անհրաժեշտ է որ արուի մէն մի տաղի կից աղջիւն եւ խորացիին, թող ձեռագրին ընթերցուածները:

Վեհանա, 3 Ցուանի 1914:

Հ. Ն. Ասոնսոն